

УДК 37.091.5:614.8-027.236]-057.875

Кравченко Леся Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, 20301, м.Умань. вул. Садова. 2. e-mail: kravchenkolesiyav@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-7012-3709>

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСВОЄННЯ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ЗДОБУВАЧАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті досліджені питання, пов'язані з процесом вивчення предмета «Безпека життєдіяльності» в педагогічних закладах вищої освіти. Правильна організація навчання з безпеки життєдіяльності для підростаючого покоління є ключовою на всіх етапах, від дошкільної освіти до вищої професійної освіти. Автором звертається увагу на те, що як невід'ємна частина загальнолюдської культури культура безпеки повинна бути однією з головних цілей освітнього процесу, а сьогоднішнім студентам - майбутнім вчителям необхідно навчитися передавати ці знання і вміння іншим і стати провідниками здорового способу життя. Акцентується увага на загальній перспективі дисципліни «Безпека життєдіяльності» у педагогічних закладах вищої освіти. В більшості випадків при формуванні навчальних планів освітніх програм помилково визначаються положення і роль даної дисципліни для здобувачів вищої освіти як другорядної, а конкретний зміст дисципліни «Безпека життєдіяльності», що викладається у педагогічних закладах вищої освіти, не відрізняється від змісту дисципліни в інших за напрямом вищих навчальних закладах. У даній статті розглядається можливість адаптації існуючих програм з дисципліни з урахуванням специфіки підготовки майбутніх вчителів різних спеціальностей. Наголошується, що особисті знання, навички та вміння, набуті під час навчання сприятимуть формуванню у студентів нових ключових компетентностей, необхідних для захисту життя в двадцять першому столітті. Акцент робиться на необхідності вивчення і використання регіональних компонентів. Сформовані пропозиції для підвищення ефективності засвоєння знань з дисципліни «Безпека життєдіяльності» здобувачами педагогічних закладів вищої освіти. Представлені результати дослідження з цього питання і зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: заклади вищої педагогічної освіти, безпека життєдіяльності, здобувачі вищої освіти, освітній процес педагогічних кадрів, культура безпеки.

Kravchenko Lesia Vasylivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Technical and Technological Disciplines, labour protection

and life safety Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine, 20301, Uman, Str. Sadova, 2, e-mail: kravchenkolesiav@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-7012-3709>

THE WAYS TO INCREASE ACQUISITION EFFICIENCY OF THE COURSE "LIFE SAFETY" BY THE STUDENTS OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article examines issues related to the learning process of the course «Life safety» in pedagogical institutions of higher education. Proper organization of life safety training for the younger generation is essential at all stages, from pre-school education to higher professional education. The author underline that as an integral part of human culture the safety culture should be one of the main goals of the educational process, and today's students - future teachers must learn to transfer this knowledge and skills to others and become conductors of healthy lifestyle. The focus is made on the general perspective of the course «Life safety» in pedagogical institutions of higher education. In most cases during the educational programs' curricula formation the position and role of this course for higher education recipients is mistakenly defined as minor, and the specific content of the course «Life safety», which is taught in pedagogical institutions of higher education, does not differ from the course content in other higher education institutions. This article considers the possibility of this subject's existing programs adaptation considering the peculiarities of future teachers of various specialties training. It is emphasized that personal knowledge, skills and abilities acquired during the studying will contribute to the formation of new key competencies necessary to protect life in the twenty-first century. Emphasis is placed on the necessity of regional components' studying and usage. Suggestions for efficiency improving of knowledge acquisition in the course «Life safety» by the students of pedagogical institutions of higher education are formed. The results of research on this issue are presented and relevant conclusions are drawn.

Keywords: institutions of higher pedagogical education, life safety, higher education recipients, the educational process of teaching staff, safety culture.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві зростає роль системи вищої освіти у підготовці студентів до безпечної життєдіяльності, тобто виживання в небезпечних і надзвичайних ситуаціях, формування звичок здорового способу життя, захисту від небезпечних захворювань, профілактики професійних захворювань. Немає сумніву, що визначальну роль у забезпеченні національної безпеки, безпеки особистого і суспільного життя відіграє освіта. В даний час інертність освіти є свого роду перешкодою для швидких і фундаментальних змін, які відбуваються в інформаційному суспільстві за короткий проміжок часу, а це, в свою чергу, затримує адаптацію людей до нових небезпек.

До недавнього часу дисципліна «Безпека життєдіяльності» була обов'язковою загальнопрофесійною дисципліною, яка поєднувала знання з безпечної взаємодії людини з навколишнім середовищем (промисловим, побутовим, природою) і питання захисту від негативних наслідків надзвичайних ситуацій, що могли б виникнути у будь якій із сфер діяльності людини. Вивчення дисципліни дозволяло сформувати у майбутніх фахівців уявлення про нерозривну єдність ефективної професійної діяльності з вимогами безпеки і захищеності людини. Використання цих знань гарантує захист працездатності і здоров'я людини, готує його до дій в екстремальних умовах. На сьогодні ситуація дещо змінилась. І в деяких освітніх програмах освітнього ступеня «бакалавр» дану навчальну дисципліну перенесли до списку дисциплін вільного вибору, що на нашу думку, є неприпустимим. Адже, незаперечним є той факт, що на даному етапі пріоритетним напрямом національної політики є важливість напрямів, пов'язаних із забезпеченням соціальної безпеки.

Аналіз робочих навчальних програм дисципліни на сайтах закладів вищої освіти, показав, що їх зміст майже однаковий. Це стосується не лише закладів педагогічного спрямування, але й технічного.

На нашу думку, зміст дисципліни «Безпека життєдіяльності» має відрізнятися у різних за галузевим спрямуванням закладах вищої освіти. Так, специфіка викладання дисципліни у закладах вищої педагогічної освіти має відрізнятися від викладання, наприклад, у закладах з технічним спрямуванням чи медичних навчальних закладах. Ця проблема переходить автоматично і на методичне забезпечення дисципліни. Адже на сьогодні всі навчальні посібники, підручники з дисципліни «Безпека життєдіяльності» мають практично однаковий зміст і рекомендовані для усіх закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що питанням структури й змістових особливостей дисципліни займалися Н. Бібік, А. Маркова, І. Родигіна, А. Хуторський та ін., а також присвячені дослідження зарубіжних авторів (Cl. Beelische, M. Linard, B. Rey, L. Turkal, M. Joras та ін.).

Особливості викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у закладах вищої освіти висвітлено в працях О. Бурова, С. Величка, І. Грицюка, В. Жидецького, Є. Желіби, О. Запорожця, В. Зацарного, В. Заплатинського, Г. Кондрацької, В. Кузнецова, В. Мухина, І. Пістуна, Ю. Скобло, В. Шияна, З. Яремка та ін.

Мета статті – визначити особливості викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у педагогічних закладах вищої освіти та обґрунтувати шляхи підвищення ефективності засвоєння дисципліни здобувачами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою складовою освітнього процесу в закладі вищої освіти, у тому числі й педагогічному, є психолого-педагогічний супровід процесу адаптації студента до майбутньої професійної діяльності. Сучасний освітній процес повинен спрямовуватись на розвиток у

студентів якостей особистості безпечного типу і сприяти формуванню науково-гуманістичного світогляду на оточуючі їх реалії. Як невід'ємна частина загальнолюдської культури культура безпеки повинна бути однією з головних цілей виховного процесу. Сталого соціального і національного розвитку неможливо досягти без зміни універсального світогляду кожного учня. Найважливішим напрямком цього процесу університету є формування культури безпеки життєдіяльності. Формувати його потрібно ще в дитинстві і закріплювати і вдосконалювати протягом усього життя.

Ще одним вагомим фактором освітнього процесу є його забезпечення навчально-методичною літературою, яка б відповідала спеціальності студентів. Сьогодні бібліотека нашого навчального закладу має добре налагоджену базу професійних літературних ресурсів як на теоретичному, так і на практичному рівнях, але проблеми в цьому напрямку все ж є. Перелік спеціальностей в університеті досить великий і охоплює підготовку вчителів з початкової освіти, фізико-математичної, природничо-географічної, технологічної освіти, фізичного виховання та фахівців дошкільної освіти. Студенти усіх спеціальностей університету при вивченні дисципліни «Безпека життєдіяльності» користуються одними й тими ж підручниками. Тобто навчально-методичне забезпечення залишається єдиним для всіх. Схожа ситуація і в багатьох інших закладах вищої освіти України.

Останньою типовою програмою дисципліни «Безпека життєдіяльності» була «Типова навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр», затверджена Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України 2011 року!

Спостереження автора і досвід викладання дисципліни в педагогічному закладі вищої освіти, показують, що визначення положення і ролі дисципліни часто є свідомо неправильним або помилковим. Це часто проявляється в недооцінці її залежності від фундаментальних законів, законів і різних правил, виявлених і визначених філософією і природничими науками, а також в гуманітарних науках (соціологія або соціальні науки, психологія, педагогіка, етика, естетика і багато інших дисциплін).

При підготовці бакалаврів у сфері освіти в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини дисципліна «Безпека життєдіяльності» вивчається на першому або другому курсі. У відповідності з навчальним планом на аудиторні заняття відводиться 1/3 від загальної кількості годин, що в більшості складає 90 годин (3 кредита ЄКТС). Час, що залишився, тобто велика його частина представлена у вигляді самостійної роботи.

Поштовхом до позитивних змін у змістовому наповненні і методичному підході до викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» стало затвердження галузевих стандартів з педагогічних спеціальностей. Чітко прописані фахові і професійні компетентності майбутніх фахівців дозволили

внести корективи і кардинальні зміни до змісту дисципліни. Для забезпечення формування прописаних в Стандарті компетентностей, викладачам, що забезпечували викладання дисципліни потрібно було підібрати і розробити відповідні змістові модулі і теми.

В результаті вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності» бакалаври педагогічних спеціальностей повинні оволодіти фаховими компетентностями:

- культурою безпеки і ризик-орієнтованим мисленням, при якому питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності;

- знаннями сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності і вміннями визначити коло своїх обов'язків з питань виконання завдань професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання;

- вміннями оцінити середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства, провести моніторинг небезпечних ситуацій та обґрунтувати головні підходи та засоби збереження життя, здоров'я та захисту працівників в умовах загрози і виникнення небезпечних та надзвичайних ситуацій;

- здатністю приймати рішення щодо безпеки в межах своїх повноважень [1].

Знання, навички та вміння, набуті в університеті з безпеки життєдіяльності, сприятимуть формуванню у студентів нових «ключових компетентностей» - необхідних для захисту життя в двадцять першому столітті. Ця система «критичних компетенцій» дозволить випускникам забезпечувати здоров'я та безпеку, оцінюючи та будуючи свою діяльність з точки зору власної безпеки та соціального забезпечення. Сьогоднішнім студентам - майбутнім викладачам необхідно навчитися передавати ці знання і вміння іншим і стати провідниками здорового способу життя.

Аналіз доступної студентам навчально-методичної літератури показав, що змістове наповнення більшості підручників і навчальних посібників із дисципліни охоплює широке коло питань, пов'язаних з небезпеками (природними, техногенними, технологічними та ін.). досить ґрунтовно розкриті питання, пов'язані із захистом людини і навколишнього середовища від усіляких небезпек, і аналізують всі аспекти моніторингу і контролю не тільки в масштабах нашої країни, а й з точки зору глобальних небезпек.

Як показує наш досвід викладання дисципліни – засвоєння студентами змісту предмета «Безпека життєдіяльності» в рамках освітніх програм бакалаврату педагогічного закладу вищої освіти має ряд проблем. Більшість спеціальностей педагогічного закладу вищої освіти мають гуманітарне спрямування. Априорі природничі науки є основною базою і служать опорою для розуміння і засвоєння матеріалу, що вивчається в дисципліні «Безпека

життєдіяльності». Однак більшість студентів-гуманітаріїв не володіють достатніми знаннями з природничих чи математичних наук, наприклад: фізика, теплотехніка і електротехніка, хімія, біологія, географія і т. п. Незнання законів природи, умов, за яких виникають різні сили, що діють на людину (механічні, агресивні хімічні речовини, організми), реакція організму на ці ефекти ускладнюють засвоєння студентами сутності більшості процесів, які відбуваються в природному, соціальному і техногенному середовищі, а також в комбінованих: соціально-природничих, соціально-техногенних. Це ускладнює їм адекватно оцінювати небезпеки навколо себе і визначати шляхи і засобів їх запобігання.

З огляду на ті події, що відбуваються - соціальні процеси і кризи, змістове насичення дисципліни «Безпека життєдіяльності» соціальними питаннями дуже актуальне для підготовки студентів. У найближчому майбутньому випускники педагогічних університетів стануть вчителями. У зв'язку з цим вони будуть нести тягар юридичної, моральної та матеріальної відповідальності за безпеку своїх підлеглих - учнів [2].

Тому зміст дисципліни «Безпека життєдіяльності» з урахуванням природних і техногенних підсистем, має бути спрямований на вивчення стану навколишнього суспільства і закономірностей його розвитку з позиції виявлення небезпек різних систем. Тобто, підготувати випускників до безпечної реалізації заходів повсякденного життя в технічних, природних і соціальних системах з урахуванням їх взаємного впливу [3].

Як свідчить досвід роботи викладачів кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності, які забезпечують викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» на усіх спеціальностях університету, при укладанні робочої програми дисципліни необхідно враховувати профіль спеціальності здобувачів вищої освіти (чи це майбутні філологи, вчителі іноземних мов, інформатики, фізики, трудового навчання т.д.). Підготовка студентів має передбачати отримання знань з цілого ряду питань, пов'язаних з безпекою життєдіяльності, національною безпекою і загальною цивільною безпекою. Але разом з тим, до робочих програм кожної окремої спеціальності мають бути внесені питання, що специфічні саме для певної освітньої галузі. Наприклад, для студентів факультету іноземних мов необхідно ввести питання, пов'язані із забезпеченням безпеки з позиції раси, етнічної приналежності, соціальної приналежності в рамках дисципліни БЖД. Студентів потрібно не лише знайомити з небезпеками, але й необхідно пояснювати конкретні деталі безпечної поведінки в рамках культурного дистанціювання. Зрозуміло, що студенти, які проходять практику за кордоном, в іноземному культурному середовищі, повинні в першу чергу мати розуміння безпечної поведінки в такому середовищі. Крім того, хотілося б відзначити, що підручники, які адаптуються до цього питання, повинні не тільки розглядати теоретичні

аспекти, пов'язані із забезпеченням безпеки, а й давати практичні поради щодо поведінки студентів в зарубіжних культурних середовищах.

А от студенти спеціальності «Інформатика» або «Цифрові технології» потребують знання правових основ інформаційної безпеки, стану інформаційної безпеки в Україні та за кордоном та забезпечення її основних завдань, методів і засобів захисту електронної інформації, видів і джерел загроз інформаційній безпеці тощо. Такий підхід має бути до кожної спеціальності, адже це є одним із способів підвищити ефективність засвоєння дисципліни «Безпека життєдіяльності» здобувачами педагогічних закладів вищої освіти.

Наступним кроком для підвищення рівня знань студентів з безпеки життєдіяльності є укладання підручників, навчально-методичних посібників з даної дисципліни, зміст яких би відображав не лише загальні питання, але й блок теоретичного матеріалу, властивий певній галузі знань та спеціальності.

Це перший шлях підвищення ефективності функції дисципліни «Безпека життєдіяльності» та навчально-методичного фонду.

Висновок. Основні задачі оновлення структури і змісту дисципліни БЖД визначаються умовами забезпечення індивідуальної безпеки кожного члена суспільства, національної безпеки країни, безпеки всього людства в ХХІ столітті, а також у відповідності до напрямів модернізації освіти України.

Україна є багатонаціональною державою зі своєю культурою і традиціями, тому в процесі навчання викладач безпеки життєдіяльності зобов'язаний враховувати, що його аудиторія є втіленням учня, який в свою чергу є представником поліетнічного суспільства. Тому можна сказати, що дисципліна безпека життєдіяльності спрямована на вивчення широких потреб суспільства в забезпеченні технічної, соціальної, економічної, кримінальної та інших видів безпеки, а також повинна орієнтуватися на формування світогляду молоді. Викладання у вищих педагогічних закладах освіти дисципліни «Безпека життєдіяльності» має здійснюватися на рівні сучасної науки і техніки для формування всебічного розуміння сучасного стану студентами, з тим, щоб забезпечити безпеку життя як глобальну цивілізаційну проблему.

З метою підвищення ефективності засвоєння студентами усіх спеціальностей знань з дисципліни «Безпека життєдіяльності» рекомендуємо:

- керуючись принципом «системності» визначити положення (послідовність) дисципліни в освітньому процесі з урахуванням відповідних дисциплін, які студент мав би уже опанувати: філософія, біологія та/або медицина, психологія, соціологія, суспільні науки (історія, суспільні науки, політологія, етика тощо), право, інші (у сфері управління людиною тощо);

- матеріал дисципліни розділити на дві частини: перша частина – однакова загальнотеоретична підготовка для всіх студентів; друга - підготовка за специфікою освітньої програми.

- викладачами безпеки життєдіяльності повинні бути професіонали, які пройшли відповідну підготовку в галузі безпеки, або курси підвищення кваліфікації чи стажування.

І на останок хотілося б сказати, що враховуючи можливості закладів вищої освіти в області безпеки життєдіяльності і порівнюючи їх з реальною організацією освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти, можна зробити висновок, що існуюча система потребує адаптації до нових умов у зв'язку із змінами, які відбуваються в сучасному суспільстві, і підготовки майбутнього вчителя до безпечної життєдіяльності, зокрема.

Література:

1. Освітня програма. Середня освіта (Трудове навчання та технології) Освітній ступінь: бакалавр за спеціальністю 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) / Затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 11 від 30.04.2022 р.). Умань, 2022. 17 с.
2. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернігів. Видавець В.М. Лозовий, 2011. 656 с.
3. Смирнов В. А., Дикань С. А. Безпека людини: проблеми науково-педагогічного забезпечення. Безпека людини в сучасних умовах : матеріали V Міжнар. наук.-метод. конф. Харків : НТУ «ХП», 2013. С. 53–54.

References:

1. Osvitnia prohrama. Serednia osvita (Trudove navchannia ta tekhnolohii) Osvitnii stupin: bakalavr za spetsialnistiu 014.10 Serednia osvita (Trudove navchannia ta tekhnolohii) / Zatverdzheno vchenoiu radoiu Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny (protokol № 11 vid 30.04.2022 r.). (2022) [in Ukrainian].
2. Kutsenko V. I. (2011). Sotsialna bezpeka v konteksti staloho rozvytku. Chernihiv [in Ukrainian].
3. Smyrnov V. A., & Dykan S. A. (2013). Bezpeka liudyny: problemy naukovopedahohichnoho zabezpechennia. Materials V International. scientific method conf. Bezpeka liudyny v suchasnykh umovakh (pp. 53–54). Kharkiv. [in Ukrainian].